

Yeşil Teknik

Cenk Durmuşkahya
cdkahya@hotmail.com

12.000 Yıldır Kullandığımız Sepet

Bugünlerde alışveriş yaparken sürekli naylon torbaları kullanıyoruz. Genellikle geri dönüşümü olmayan ve doğada onlarca yıl bozulmadan kalan bu naylon torbaların yerine yakın zamana kadar sepet kullanıyorduk. Bugün yalnızca süs olarak kullandığımız sepetler artık yavaş yavaş unutuluyor. Bir zamanlar günlük yaşamın vazgeçilmez bir öğesi olan sepetin aslında binlerce yıllık bir öyküsü var.

Sepet, bitkilerin dal, yaprak, lif, sülük gibi bölümlerinden örülerek yapılan ve genellikle taşıyıcı olarak kullanılan kaplara verilen genel bir ad. Ancak, kullanıldığı bölgeye ve işlevine göre sepetler çok değişik adlar alabiliyor: Küfe, sele, zembil bunlardan yalnızca bir kaç.

Sepetlerin ilk kez nerede ve kimin tarafından kullanıldığı tam olarak bilinmiyor. Şimdiye kadar elde edilen arkeolojik verilere göre binlerce yıl öncesinde sepet yapımı değişik bölgelerde, bağımsız olarak ortaya çıkıyor. Bu da bize atalarımızın farklı bölgelerde de olsa doğadan yararlanarak benzer icatlar yaptığını gösteriyor.

Arkeologlar en eski sepet kalıntılarının Mısır'ın Faiyum bölgesinde bulunduğunu söylüyor. Bu bölgede bulunan sepet parçalarının, radyokarbon yöntemiyle yapılan tarihlendirme sonucunda, 10.000-12.000 yıllık olduğu ortaya çıkıyor. Ülkemizde yapılan çalışmalarda Orta Anadolu'da bulunan Aşık-

lı, Çatalhöyük gibi neolitik dönemden kalan yerleşimlerde yaklaşık 9000 yıllık sepet kalıntıları bulunuyor. Ortadoğu'da bulunan öteki sepet kalıntılarının da yaklaşık 7000 yıllık olduğu kabul ediliyor. Bu nedenle ülkemizin, sepetçilik tarihinde önemli bir yeri var.

Dünyanın hemen her yerinde binlerce yıldan beri var olan sepetler çok farklı alanlarda kullanılmış. Günümüzde sepetler, her ne kadar süs ya da dekoratif amaçlarla kullanılsa da yakın zamana kadar yiyecek, içecek ve başka eşyaların taşınmasında ve korunmasında kullanılıyordu. Örneğin pazardan alınan meyve ve sebzeler taşınırken ezilmemeleri için sepetlere konurdu. Tarladan toplanan ürünlerin bozulmadan pazara getirilmesi için de sepet kullanılırdı.

Sepet kullanmanın gerçekte birçok yararı da var. Sepet delikli olduğu için hava alır ve ürünler daha uzun süre bozulmadan kalabilir. Sert yapısı nedeniyle toplanan meyve ve sebzeleri dışarıdan gelecek etkilerden koruyarak onların ezilmesini önler. Ayrıca sepetler üzüm sepeti, elma sepeti gibi her ürün için özel olarak tasarlanabildiğinden daha kullanışlıdır. Örneğin, dip bölümü sivri, ucu daha geniş olan uzun sepetler özellikle ağaçlardan toplanan meyveler için yeğlenir. Çünkü bu sepetler ince uzun olduğundan kolayca ağaçlara çıkarılabilir ve meyvelerin üst üste gelmesini önlediği için de onların ezilmeden taşınmasını sağlar.

Bitki parçalarından yapılan sepetler yalnızca meyve-sebze taşımada ve saklamada kullanılmıyordu. Bazı sepetler çamurla sıvanarak yiyecek pişirmede ya da kimi sıvıları taşımak için kullanılırdı. Neolitik dönemde bazı bölgelerde ölü bebekler sepetlere konarak gömülürdü. Bunun dışında sepetler, ilkel kabilelerin birçoğunda renkleri, desenleri ve özel biçimleri nedeniyle dini törenlerde kullanılırdı.

Daha yakın zamana bakacak olursak, Ortaçağ'da ve Endüstri Devrimi sırasında sepetler, ambalaj malzemesi olarak kullanılıyordu. Viktorya dönemindeyse sepet ve hasırlar ilk kez mobilya yapımında kullanılmaya başlandı. İkinci Dünya Savaşı'ndaysa büyük boy sepetler cephane ve mühimmat taşımada kullanılırken kafes şeklinde örülen sepetler de posta güvercinlerinin taşınmasında kullanılıyordu.

Değişik bölgelerde farklı yöntemlerle üretilen sepetler genel olarak yapılarına göre dört grupta sınıflandırılıyor. Birincisi, sapları boruş ekinde olan buğday, arpa gibi tahıl türü bitkilerden yapılan sepetler. Bu sepetler, yapımında kullanılan bitkinin yumuşak olması ve boylarının kısa olması nedeniyle genellikle küçük ölçülerde oluyor. İkinci tür, palmye ve avize çiçeği (yukka) gibi yaprakları geniş ve kordelaş ekindeki bitkilerden yapılan sepetler. Bunlar da genellikle yumuşak ve geniş ağızlı olduğu için hafif işlerde ya da süs eşyası olarak kullanılıyor. Üçüncü tür sepetler, ağaç kök ya da kabuklarının bükülmesiyle yapılıyor. Bu türler de büyüklüklerine ve biçimlerine göre çok farklı alanlarda kullanılıyor. Dördüncü ve en çok kullanılan sepet türü de kamış, söğüt ve hayıt gibi bitkilerin sert ama esnek olan ince dal ve parçalarından örülerek yapılıyor. Dayanıklı olması ve her boyda yapılabilmesi nedeniyle bu tür sepetler hemen her alanda kullanılıyor.

Binlerce yıldan beri süren sepetçilik dünyanın neresinde olursa olsun temel olarak benzer biçimde yapılıyor. Ancak sepetlerin desen ve renkleri yörelere göre değişiyor. Basitçe sepet yapımını anlatacak olursak, önce sepetin daire şeklindeki dip bölümü yapılıyor. Sepetlerin dip bölümünde söğüt, meşe, hayıt gibi ağaçların ince dalları kullanılıyor. Çünkü bir sepetin en sağlam yerinin dibi olması gerekiyor. Bu ince dallar bir daireş ekline gelecek biçimde kesildikten ya da uçları kıvrıldıktan sonra birbirlerinin üzerine yıldız ben-

zer bir biçimde diziliyor. Sonra bu dalların arası daha yumuşak olan kamış parçaları, hayıt dalları ya da çeşitli biçimde bükülmüş yapraklarla dolduruluyor. Sepetin taban bölümü hazırlandıktan sonra isteğe göre Uşeklinde ya da dikdörtgen biçiminde kıvrılmış kalın bir daldan sap yapılıyor. Tabana sap takıldıktan sonra sepetin yanları önce çıtalarla destekleniyor ve sonra bu çıtaların arası örülüyor. Yan duvarlar örüldükten sonra sepetin ağız bölümü bir başka geniş parçayla çevriliyor. Bazı durumlarda bu parça yine bitkilerden yapılmış geni ş ipliklerle sağlamlaştırılıyor.

Sepet yapımının en zor yanı, sabırlı olmak. İyi bir sepet ustası normal boyda bir sepetten günde en çok üç-dört adet üretebiliyor. Sepet ustaları, genellikle sepet yapımında kullanacakları malzemeleri kendileri topluyor. Bunun için de sepetçiler genellikle sepet yapımında kullanılacak bitkilerin bol yetiştiği bölgelerde bulunuyor. Ülkemizde en ünlü sepetler, Karamürsel, Rize, Samsun, Edirne ve Kırklareli'nde yapılıyor.

Sepetler hemen her tür bitkiden yapılabiliyor. Bu nedenle farklı bölgelerde değişik bitki türleri sepet yapımında kullanılıyor. Bitkilerin yetişmediği kutup bölgelerindeyse sepetler balina kemiğinden ve çeşitli memelilerin kıllarından yapılıyor. Dünya genelinde, sepet yapımında en çok kullanılan bitkiler kargı ve kamış türleri. Bu türler kısa sürede büyüdüğü ve hemen her koşulda yetiştiği için sepet yapımında en çok yeğlenen türlerin başında geliyor. Bilimsel adı *Phragmites australis* olan kargı, sert yapısı, kolay işlenebilmesi ve hafif olması nedeniyle ülkemizde de en yaygın kullanılan sepet bitkisi. Çok yıllık bu bitki genellikle su kenarlarında ya da sulak alanlarda yetişiyor. Bir yılda 3 m'ye kadar ulaşabilen bu bitki kurutulup inceş eritler halinde kesilerek kullanılıyor. Yine bu bitkinin yaprakları da kurutulup bükülerek sepetlerin özellikle yan duvarlarında kullanılıyor.

Sepet yapımında kullanılan başlıca ağaçlardan biri de kestane. Büyük bir orman ağacı olan kestane (*Castanea sativa*), tazyeken kolay işlenmesi, kurduğunda da sert olması ve böceklere karşı dayanıklılığı nedeniyle yeğleniyor. Ancak günümüzde kestane ağaçları, azalmaları ve pahalı olmaları nedeniyle artık çok kullanılmıyor.

Ülkemizde özellikle Karadeniz Bölgesi'nde sepetler en çok fındık (*Coryllus avellana*) ağacından yapılıyor. Tohumlarını severek yediğimiz fındık 3-4 m'ye kadar büyüye-bilen küçük bir ağaçtır. Bu küçük ağaçların dalları kendiliğinden kıvrık ve esnek olması nedeniyle sepet yapımında büyük bir avantaj sağlar.

Bir başka önemli sepet bitkisi de söğüt ağacıdır. Özellikle Avrupa'da çok kullanılan söğütler bu amaçla yetiştirilir ve dalları her yıl sepet yapmak için kesilir. Sulak alanlarda yetişen bu ağaçlar hızlı büyür ve boyları 10 m'ye kadar ulaşabilir. Ülkemizdeyse söğüt ağaçları yetiştirilmez; onun yerine doğal ortamlarından yani dere kenarlarından toplanır. Esnek ve sağlam yapısı nedeniyle söğüt ağaç-

larından yapılan sepetler de yük taşımak için kullanılır.

Bilimsel adı *Arundo donax* olan ve kamış adıyla bilinen bitkiler de sepet yapımında en çok kullanılan bitkilerdendir. Sepet yapımında kamışın ince bir boruş ekinde olan gövdesinden yararlanır. Yumuşak yapıdaki kamış yaprakları da hasır ve kâğıt yapımında kullanılır. Yılın her döneminde hasat edilebilen bu bitkiden müzik aletleri de yapılırken bahçelerin kenarlarına dikilerek çit olarak da yararlanır.

Kurak, taşlık alanlarda yaşayan ve keskin bir kokusu olan hayıt da sepetçilerin sevdiği bitkilerden. Bilimsel adı *Vitex agnus-castus* olan bu tür, çok yıllık odunsu bir çalı. Dallarının ince ve sağlam olması nedeniyle dayanıklı sepetlerin yapımında kullanılıyor. Özellikle Ege ve Akdeniz bölgelerinde bol bulunan hayıt bitkisi taşıdığı antiseptik özelliği nedeniyle böcekler tarafından yenmez. Bunun için bu bitkiden yapılan sepetler uzun yıllar bozulmadan kalabiliyor.

Ülkemizde yetişen yaklaşık 200 değişik bitkiden sepet yapılır. Bu nedenle Türkiye sepet türleri açısından çok zengin ülkelerden biri olarak kabul edilir. Ancak son yıllarda hızla gelişen teknoloji ve plastik kullanımının yaygınlaşması nedeniyle sepetler, yalnızca süs ve dekorasyon amacıyla kullanılır oldu. Sepet kullanımının azalması nedeniyle de sepetçilikle uğraşan ustaların da sayısı giderek azalıyor. Ayrıca uzak doğu ülkelerinden getirilen sepetlerin yerli mallarına göre çok daha ucuz olması da sepet üretimini azaltıyor. Sepetlerin ve sepetçiliği olumsuz etkileyen en önemli nedenlerinden biri deş imdiye kadar sepet yapan bir makinenin icat edilmeyişi. Çağımızda birçok ürün tümüyle makineler tarafından yapılıyor. Ancak sepetler binlerce yıl öncesinde olduğu gibi hâlâ insan gücüyle üretiliyor. Bu da ortaya çıkan ürünlerin hem sayısının az olmasına hem de pahalı olmasına yol açıyor.

Uygurlık tarihinde önemli bir yeri olan sepetçiliği korumamız gerekiyor. Bu nedenle evlerimizde sağlımızı ve ürünlerimizi olumsuz etkileyen ve çevre kirliliğine neden olan plastik kap ve torbaların yerine daha sağlıklı olan sepetleri kullanabiliriz. Eğer biraz daha zaman bulabilirsek çevremizden toplayacağımız bitkilerden ya da haşlayarak yediğimiz mısırların kabuklarından sepet bile örebiliriz...

